

COLLINGWOODOV METODOLOGICKÝ INDIVIDUALIZMUS VO FILOZOFII DEJÍN

JANA BALÁŽOVÁ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

R. G. Collingwood (1889-1943) – významný predstaviteľ britskej medzivojnovnej historiografie a filozofie – si za celoživotný cieľ vytýčil dokázať organickú jednotu histórie a filozofie, na ich základe vytvoriť vedeckú koncepciu kompetentnú vypovedať o človeku.

Od náznakov v práci *Speculum Mentis* z r. 1924 cez filozofické úvahy v historických prácach stredného obdobia vyústilo toto snaženie v prácach *An Autobiography*, *New Leviathan* a v posmrtno vydanom diele *The Idea of History*. V žiadnej práci nie je možné nájsť ucelenú koncepciu filozofie dejín (až na nedokončené posmrtno vydané práve spomenuté dielo, editorované stúpencom autorových ideí, T. M. Knoxom). Práve tento moment je dôvodom značnej konfúznosti názorov na niektoré, či už pre nedostatok času alebo pre stratu záujmu autora o daný problém, nejasné miesta. Zdá sa, že práve nejasné kontúry novej koncepcie, len niekoľko základných princípov, ktoré stanovil, dávajú možnosť širšej interpretácie, využitia len niektorých motívov pre výstavbu vlastných filozoficko-historických koncepcií. Svoju životaschopnosť dokazuje aj v závere storočia, keď iniciuje plodné diskusie, znamenajúce ďalší vývin anglosaskej filozofie dejín.

Za filozofické princípy, ktoré prežívajú do dnešných čias a iniciujú ďalší filozofický vývoj, možno označiť predovšetkým chápanie objektu humánnej vedy – myšlienková sféra, metódu skúmania re-enactment a výrazný metodologický individualizmus. Bohatá komentárová literatúra a svojbytná súčasná anglosaská filozofia dejín sú toho jasným dôkazom.

Už v raných filozofických prácach, predovšetkým v *Speculum Mentis or the Map of Knowledge*, ale aj v *Religion and Philosophy* či *The Nature and Aims of a Philosophy of History* a v *An Essay on Philosophical Method* Collingwood prirodzene tenduje k myšlienke zbižovania histórie a filozofie. Najexplicitnejšie je to vyjadrené v *Speculum Mentis*, práci z r. 1924. K tejto idei dospieva na základe analýzy piatich "foriem skúsenosti", t.j. poznania – umenia, náboženstva, vedy, histórie a filozofie (hierarchicky zoradené v smere od najnižšieho k najvyššiemu), keď preskúmal podstatu, charakter a obmedzenia každej z nich a zároveň i podobu vzťahov medzi nimi.

V začiatkoch svojich filozoficko-historických reflexií bol v podstate realisticky orientovaný, i keď už vtedy jeho chápanie minulosti nezahŕňalo faktor času. Pri určovaní objektu historického skúmania je zrejme ešte v prevažnej miere ovplyvnený

archeologickým výskumom, a preto aj charakteristika tohto objektu má historio-graphický podtext. "História je to, čo skutočne jestvuje" ([1], 49), či "Objektom histórie je fakt ako taký" ([2], 211). Za úlohu histórie považuje potvrdenie historického faktu, určenie toho, čo sa reálne stalo. Historik sa však nemôže zastaviť na povrchu veci, pri otázke "Čo sa stalo?", musí pokračovať ďalej otázkou "Prečo sa to stalo?" – jeho hlavnou úlohou je skúmať motívy vzniku historického faktu. Fakt, ktorý je objektom historického výskumu, obsahuje tieto určenia v sebe samom. Preto je jedinečným objektom historického poznania ([2], 201-211).

Collingwoodova koncepcia nepočíta s pôsobením zákonov v histórii – "Dôvod, prečo sa udalosť udiala, nenachádza historik v abstraktnom vedeckom zákone, ale vo faktoch a len v nich samých" ([2], 218). Motívy, príčiny vzniku historických udalostí ležia v samotnej udalosti a v jej logických vzťahoch k ostatným udalostiam; sú vnútornými prvkami týchto udalostí, či skôr sú to udalosti samé v ich plánovanej, zamýšľanej podobe. Sú vysvetliteľné samé zo seba. Fakty nie sú dedukovateľné zo žiadnej hypotézy ani zo zákona. V pozadí tohto tvrdenia leží jeden zo základných princípov Collingwoodovej koncepcie – metodologický individualizmus, ktorý je prítomný v podstate vo všetkých vývojových etapách jeho filozofického uvažovania. V momente uznania možnosti dedukcie by fakt nutne musel stratiť svoj individuálny charakter. Vzhľadom na to, že Collingwood dáva znamienko rovnosti medzi podstatu faktu a individualitu, v takejto koncepcii celkom prirodzene niet miesta pre zákonitosť, pre pôsobenie zákona.

Fakt je z hľadiska historickej vedy "absolútnym objektom". Charakteristickým znakom, podstatou absolútneho objektu je individuálnosť, čo zároveň značí aj konkrétnosť. Takto chápaný absolútny objekt je vlastne "totalitou faktov založenou na všeobjímajúcom kontexte faktov" ([5], 10).

"Objekt ako individualita je súhrn všetkého, čo existuje, a tento (súhrn - J.B.) je konkrétne členený na časti, z ktorých každá znovu predstavuje individualitu, a tak až do nekonečna" ([2], 218). Objekt historického poznania je nekonečne bohatý svojím obsahom – jednotlivých historických faktov, ktorých podstatným znakom je individuálnosť, jedinečnosť, neopakovateľnosť. Každá jednotlivá časť – individuálna a jedinečná – je časťou celku charakterizovaného individuálnosťou a jedinečnosťou a zároveň je tvorená individuálnymi a jedinečnými časťami. Podobnú charakteristiku majú aj vzťahy medzi jednotlivými faktami.

História ako forma poznávacej aktivity je teda poznávaním sveta historických faktov, "história je v podstate univerzálnou históriou, v ktorej ako v celku je zahrnuté poznanie každého faktu" ([2], 231). No "tento celok, univerzálna história, nebude nikdy dosiahnutý" ([2], 231). A nielen historické poznanie absolútneho objektu nemôže byť vzhľadom na nekonečnosť častí, ktoré ho tvoria, dosiahnuté, ale ani jednotlivý fakt nemôže byť v celej svojej konkrétnosti poznaný – je mikrokozmosom s rovnakými charakteristickými znakmi ako makrokozmos, ktorého je súčasťou. Historický fakt vo svojej komplexnosti, nekonečnej konkrétnosti vlastného určenia a vzťahov k ostatným faktom je vlastne a priori nepoznateľný. "Ak jestvuje história, jej objektom je nekonečný celok, ktorý je nepoznateľný a všetky svoje časti

robí nepoznateľnými" ([2], 234). "História ako forma poznania nemôže existovať" ([2], 238).

Práve tento záver je motívom presvedčenia R. G. Collingwooda o nutnosti, profesionálnej zaviazanosti historikov nepovažovať žiadne dejiny ako formu poznania za ukončené, ale k historickým faktom pristupovať vždy nanovo v záujme dosiahnutia čo najkonkrétnejšieho historického poznania, usilovať o síce nie absolútne, ale čoraz bohatšie poznanie histórie ako celku.

Adekvátnosť prístupu foriém ľudských poznávacích aktivít k absolútnemu objektu postupuje od vedy cez náboženstvo a umenie k histórii, ktorú Collingwood považuje za najkompetentnejšiu vypovedať o objekte, pretože ho chápe v jeho komplexnosti, ako súhrn individualít nepodliehajúcich zákonu. Filozofia ako reflexia ozvlášťňuje jednotlivé formy poznania, dáva im vyšší zmysel. Najvyššou formou poznania je filozofická reflexia historického poznania, ktorá znamená jedinú možnosť poznania objektu v jeho totalite. V tomto kontexte sa po prvý raz objavuje myšlienka vnútorného prepojenia histórie a filozofie, na ktorej postavil koncepciu zbližovania oboch najvyšších "foriém ľudských poznávacích aktivít".

Poznanie cez históru či historické poznanie v špeciálnom vedeckom skúmaní má v tomto vývojovom období autora špecifický charakter. Keďže Collingwood vylúčil zákon a hypotézu, a tým aj metódu dedukcie z histórie, obmedzil úlohu poznania len na potvrdzovanie faktov. V tomto zmysle tiež považoval za nepoužiteľnú imagináciu, tvorivé konštruovanie ako prvky nevyhnutne skresľujúce, znehodnocujúce historické poznanie. Tieto metódy odporujú princípu individuality a jedinečnosti, nutne ochudobňujú výpoveď o bohatosť konkrétnych, neopakovateľných zvláštností, sú schopné vytvoriť len všeobecný, plošný obraz. Je pozoruhodné, že pri takomto metodologickom východisku majú historiografické práce R. G. Collingwooda, písané väčšinou práve v dvadsiatych a tridsiatych rokoch, kedy jeho koncepciu ovládala myšlienka nutnosti podrobenia sa subjektu v plnej miere objektu poznania, taký informačný, ale aj ideový potenciál. Historiografia nielen dnes, ale aj v minulosti, pokiaľ sú vedci v nej pracujúci profesionálne poctiví, a teda nepoužívajú metódu "nožníc a lepidla", v čo najširšej miere využíva hypotézy a hypotézy sú v mnohých prípadoch nielen východiskom, ale aj relatívne konečným produktom vedeckého výskumu. Možno predpokladať, že práve toto obdobie intenzívnych archeologických výskumov v teréne podnietilo autora k modifikácii názorov na úlohu subjektu vedeckého poznania. Ak obdobie *Speculum Mentis*, končiace práve spomínanou historiografickou aktivitou, bolo charakterizované ideou absolútneho objektu, kde nie je žiaden priestor pre subjekt, obdobie po historických výskumoch sa orientuje práve na úlohu subjektu v historickom poznaní. V pôvodnej koncepcii bola subjektu prisúdená pasívna úloha, v podstate o ňom autor ani neuvažoval. Všetky svoje myšlienky centroval okolo predstavy objektu historickej vedy. No ak v základných postulátoch bola obsiahnutá nepoznateľnosť faktov v ich konkrétnej bohatosti, subjekt dostal za úlohu len fakty predostrieť a potvrdiť ich existenciu. V tomto zmysle pôvodná koncepcia vystačila len s objektom.

Ak teda história ako poznanie zlyháva, stráca svoje ďalšie opodstatnenie. Podľa Rotenstreicha sa posunula aj základná charakteristika objektu – konkrétnosť bola nahradená totalitou: "Totalita ako všeobjímajúci kontext je filozofický pojem, nie historický" ([5], 6). Collingwood napokon dospieva k názoru, že história ako poznanie nemôže existovať, ale prirodzene prechádza do filozofie, ktorá je rovnako vo svojej podstate "potvrďovaním konkrétnej reality, odmietnutím každej abstrakcie, každého zovšeobecnenia, všetkého, čo má povahu zákona alebo pravidla" ([2], 246).

V tomto bode dochádza Collingwood k záveru, že existujú všetky nutné predpoklady pre vznik koncepcie reflexívneho historického poznania. Striktne rozlišuje medzi historiografiou ako špeciálnym výskumom a filozofiou dejín zaoberajúcou sa reflexiou historickej poznávacej aktivity. V pozadí závažných posunov v chápaní významu a kompetencie jednotlivých foriem poznania stál princíp individuality a jedinečnosti. Bol mierou všetkého, aj mierou stálosti a oprávnenosti pôvodnej koncepcie.

Dve veľké zmysluplné filozofické koncepcie sú z časového hľadiska oddelené niekoľkoročnou ruptúrou, kedy sa Collingwood v prevažnej miere orientoval na archeologické výskumy a publikoval predovšetkým historické práce. Toto obdobie v tridsiatych rokoch je možné z vývojového aspektu považovať za prelomové, za obdobie vyzrievania princípov novej koncepcie. Myšlienky, ktoré sa ťažiskovej témy týkajú priamo alebo sprostredkované, sú obsiahnuté v mnohých štúdiách, prednáškach, listoch, ale aj v dosiaľ nezverejnených drobnejších prácach. Monograficky sú spracované v *An Autobiography* z r. 1939 a v *New Leviathan or Man, Society, Civilization and Barbarism* z r. 1942 a aj keď v týchto prácach nepredstavujú hlavnú tému, stoja v samotných základoch jej spracovania. Ucelenú podobu svojského názoru na podstatu a význam filozofie histórie vo vzťahu k človeku ako jej tvorcovi, ale aj človeku ako všeobecnej kategórii zanechal v posmrtné vydanej práci *The Idea of History* z r. 1946. Táto práca má dva ucelené (logicky konzistentné) bloky. Prvý je venovaný analýze vzniku modernej idey histórie ako bola rozvíjaná od Herodota až po 20. storočie; druhý, nazvaný *Epilegomena*, obsahuje filozofické reflexie podstaty, predmetu a metódy modernej histórie ako vedeckého poznania. Obe časti boli pôvodne zamýšľané ako samostatné knihy, avšak realizácia tohto zámeru bola prerušená predčasnou smrťou autora. Toto druhé, neskoršie obdobie autorovho myšlienkového vývoja je z hľadiska významu kulmináčnym obdobím, a to aj napriek tomu, že práca nebola dokončená.

Ideový posun v neskorších prácach je markantný: od uvažovania zameraného na objekt v prácach raného obdobia k epistemologicky chápanej podstate foriem skúsenosti: história je prezentovaná ako forma poznania, filozofia histórie v prevažnej miere ako teória historického poznania. Od neutrálnej charakteristiky objektu v *Speculum Mentis* dospel Collingwood v prácach zrelého obdobia k špecifickému chápaniu objektu, posunúc ho do sféry humánneho. V posledných prácach dokazoval nutnosť vybudovať históriu ako "vedu o ľudských záležitostiach" (human affairs).

Aj fakt ako základný element absolútneho objektu zmenil svoj charakter – k určeniu, že fakt je "to, čo existuje", k jeho danosti sa pridružil prvok rezul-

tatívnosti, kde je zdôraznený čin, činnosť, výsledkom ktorej je fakt, to, čo je učené. Collingwood posúva význam faktu z udalosti na čin. Objektom histórie sko vedy sú "činy ľudských bytostí, ktoré boli vykonané v minulosti" ([4], 9).

Na druhej strane sa nevzdáva princípu individualizmu, naopak, zdôrazňuje jeho podstatnú úlohu pri výstavbe novoponímaného historického poznania. V práci *New Leviathan* prízvukuje: "História je veda o individuálnom, individuálne je jedinečné; jedinečné je jediné svojho druhu, možné, ktoré je tiež nevyhnutné" ([3], 86). Historický fakt – teda čin – nadobudol ľudský význam. Predmetom výskumu už nie sú udalosti, ktoré tvoria vonkajšiu, síce nevyhnutnú, ale nie podstatnú stránku činu. Predmetom výskumu sú myšlienky, motívy a zámery, ktoré tvoria podstatu všetkého, čo sa deje alebo čo sa udialo. Vzhľadom na realistický prístup k problému autor uvažuje o nositeľovi každej konkrétnej myšlienky, ktorým je nevyhnutne konkrétny ľudský jedinec. História sa orientuje na analýzu myšlienok, pohnútok a zámerov osobností.

Collingwoodov metodologický individualizmus sa v tomto kontexte prejavuje vo svojom najstriktnejšom zmysle. Práca jednotlivého konkrétneho historika spočíva v explanácii historického faktu z oboch jeho stránok – z vonkajšej, javovej, a vnútornej, ktorú tvoria causa ut – prostriedky na dosiahnutie causa quod – samotnej najvnútornejšej podstaty historického činu, t.j. myšlienky, zámery, motívy.

Historik môže skúmať aj kolektívne činy a procesy, ale nie v podobe skupinovej. Kolektívne činy sú analyzovateľné, ak sú rozčlenené na individuálne činy, resp. skupiny individuálnych činov a vzťahy medzi nimi. Historická explanácia sa deje za rovnakých predpokladov ako pri elementárnych individuálnych aktoch. Skúma sa causa ut a causa quod pre jednotlivého činiteľa zo skupiny činiteľov sledovaného historického faktu ([4], 309-311).

Princíp metodologického individualizmu funguje aj v takých zložitých komplexoch, ako sú inštitúcie. Činy inštitúcií je možné dešifrovať ako činy monarchov, ministerských predsedov, odborových predstaviteľov či vedúcich firiem. I keď navonok vyzerajú ako produkt kolektívneho vedomia, historická skúsenosť dokazuje, že takýto alibizmus nie je na mieste. Causa quod má vždy svojho konkrétneho nositeľa.

Tento spôsob historickej explanácie procesov, dejov, činov kolektívnych aktov podobne, ako je tomu aj pri elementárnych aktoch, nepredpokladá existenciu zákonov, zákonitostí historického procesu a neuvažuje ani v pojmoch kolektívneho či triedneho vedomia. Napriek týmto obmedzeniam sa podľa Collingwooda nestráca špecifický charakter kolektívu ako nositeľa causa quod a causa ut. Práve v nich, vo vnútornej stránke historického činu sú obsiahnuté špecifiká skupinového, prezentované ako determinovanosť vonkajšími vplyvmi, predovšetkým sociálnymi a politickými faktormi, kam zaraďuje sociálnu situáciu, príslušnosť k určitej spoločenskej triede, členstvo v rozličných inštitúciách, politickú orientáciu, kultúrne niveau. Veľká skupina geografických, ekonomických a biologických faktorov profilujúcich situáciu, ktorú človek – aktívny činiteľ – reflektuje vo svojom vedomí, spolupôsobí pri formovaní zámerov historického činu. Collingwood ale odmietať v jeho časoch

módne redukcie historickej explanácie len na jednu, síce dôležitú a "atraktívnu", ale predsa len nepostačujúcu teóriu – geografiu, ekonómiu či biológiu. Obhajcovia ním kritizovaných redukcionistických prístupov ho zas obviňovali z umiestňovania myšlienkovkej aktivity do vákua, označujúc spolupôsobenie spomenutých faktorov vo vnútornej stránke udalosti za "zanedbateľné". Collingwood oponuje tým, že plnosť, bohatosť obrazu sa nedosahuje v podstate vedľajšími faktormi, ale že vychádza zo samotnej vnútornej charakteristiky udalosti. Základom plasticity nadobudnutého poznania je dôkladná analýza nielen jednotlivých individuálnych prvkov kolektívneho procesu, ale aj vzťahov medzi nimi. Odmieťa považovať takto komplexne braný individuálny akt za izolacionistický. Práve vo vzťahoch jednotlivých individuálnych prvkov sa vyjaví pravá podstata kolektívneho.

Posun v charakteristike objektu histórie a tiež v chápaní hlavnej úlohy histórie rezultoval v myšlienke, že "(historické postupnosti udalostí) nie sú procesmi čírych udalostí, ale sú procesmi činov, ktoré majú vnútornú stránku pozostávajúcu z myšlienkových procesov; a to, čo hľadá historik, sú tieto myšlienkové procesy. ...Celá história je históriou myšlienok" ([4], 215).

Je dôležité ozrejmiť si význam "myšlienky" v Collingwoodovom chápaní, ktorý nespočíva len v potvrdení existencie historického faktu, ale, a to predovšetkým, znamená motívy, plány, zámery aktívneho historického činiteľa. "Historik, ktorý skúma akúkoľvek udalosť z minulosti, rozlišuje medzi tým, čo môže byť nazvané vonkajšou, a tým, čo tvorí vnútornú stránku udalosti. Za vonkajšiu stránku udalosti považujem všetko, čo je možné opísať ako osoby a pohyby. Za vnútornú stránku udalosti považujem to, čo sa dá označiť ako myšlienka. ... Čin je jednotou vonkajšej a vnútornej stránky udalosti. ... Jeho (historikova) práca začína odhalením vonkajšej stránky udalosti, ale nesmie tam nikdy skončiť; historik musí mať vždy na pamäti, že udalosť bola činom, a že teda jeho hlavnou úlohou je vmyslieť sa do tohto činu, spoznať myšlienku jeho nositeľa" ([4], 213).

Z relatívne pasívneho afirmátora historického faktu zo začiatkov filozofického uvažovania sa vyvinul vysoko aktívny, mimoriadne náročnou intelektuálnou prácou poverený subjekt historického poznania. Sú, samozrejme, možnosti, že skúmaný historický fakt historika neosloví, čo však nie je chybou faktu, ale nedostatočných schopností výskumníka. Collingwood tu zastáva realistickú pozíciu – uznáva možnosti zlyhania, dezinterpretácie, nepochopenia či nedostatočnej prípravy historika k tejto náročnej práci, ale zároveň aj možnosť nedostatočného či máťuceho materiálu.

Historické poznanie je poznaním myšlienok minulosti vyjadrených v historických udalostiach. Výrazný posun významu objektu historického poznania a zmena úlohy poznávajúceho subjektu priniesla nový, originálny náhľad na charakter poznávacej aktivity. Vzhľadom na špecifickosť predmetu poznania R. G. Collingwood vidí len jeden možný spôsob pochopenia historickej udalosti, resp. jej podstaty – myšlienky: "ich znovu-premyslením v jeho (historikovej) vlastnej myslí ... História myšlienok, a teda celá história je re-enactment (znovu-vykonanie) minulých myšlienok v historikovej vlastnej myslí" ([4], 215). Myšlienkový poznávací akt je nielen aktívny, ale aj

kritický vo vzťahu k poznávanému, čo je podmienené celým komplexom vonkajších a vnútorných faktorov spolupôsobiacich pri vytváraní vedomia historika. Poznávajúci subjekt nevystupuje ako vedomie vo všeobecnosti, ale ako konkrétny, tu existujúci jedinec. Pri formovaní vedomia každého konkrétneho subjektu poznania spolupôsobia časopriestorové súradnice jeho konkrétnej existencie. Každý historik vystupuje ako svojbytný jedinec so špecifickou výbavou, ktorá determinuje jeho kritický prístup ku skúmanej historickej udalosti. "Historik nielen znovu-vytvára minulé myšlienku, ale ju znovu-vytvára v kontexte so svojím vlastným poznaním, a teda jej znovu-vytváraním ju kritizuje, formuje svoj vlastný úsudok o jej hodnote, opravuje všetky omyly a chyby, ktoré v nej môže objaviť" ([4], 215). Dôležitú úlohu zohráva v tomto prístupe poznatkový aparát konkrétneho subjektu poznania.

Determinované vývinovým procesom v poznaní má znovu-prežívanie vždy kritický charakter, ktorý zároveň podmieňuje formovanie názoru o hodnote nadobudnutého historického poznania, ale zároveň aj o hodnote a historickej pravdivosti či skôr aktuálnej správnosti skúmanej minulosti.

V tejto súvislosti sa logicky vynára otázka o stálosti poznania predmetnej historickej udalosti, de facto jeho hodnoty. K slovu sa naliehavo hlási problém pravdivosti historického poznania. Collingwood sa v tomto bode netají zdravým skepticizmom, ktorý zrejme vyplynul zo skutočne kritickej reflexie reálneho historického poznania. Tvrdí, že obraz minulosti vytvorený historikom nebude nikdy kompletný, tak ako nemôžeme konkrétny objekt poznať v plnej šírke a mnoho-rozmernosti jeho individuality. Nielen komplikovanosť objektu historického poznania a jeho reálnych vzťahov k ostatným objektom tvoriacim celok História, ale aj materiál výskumu, jeho kompletnosť, správnosť hypotetického obrazu minulosti, ktorý vystupuje ako predpoklad v počiatočných poznávacej aktivite, ale tiež intelektuálna výbava historika – všetky tieto nadmieru komplikované komponenty môžu a skutočne aj ovplyvňujú výsledok historikového poznávacieho aktu. Collingwood si nenárokujú na absolútnu pravdu, naopak, už vopred akceptuje nedokonalosť nadobudnutého poznania, predpokladá permanentný vývoj historického poznania smerujúceho k stále precíznejšiemu konkretizovaniu obrazu minulosti. Explicitne to vyjadril slovami: "Každá nová generácia musí prepísať históriu svojím vlastným spôsobom" ([4], 248). Historické poznanie ako celok nie je podľa neho možné. Podstatné je však snaženie o čoraz plastickejší obraz minulosti, čo v zásade možné je. Zdôrazňuje, že práve existujúce limity v poznávacom procese sú dôkazom existencie vysokej aktivity a sily, intelektuálnych schopností konkrétneho poznávajúceho subjektu – historika.

Objektom historického poznania nie je samotný čin mimo myseľ, ktorá ho poznáva. Objektom je "aktivita myslenia, ktorá môže byť poznaná len do tej miery, ako ju poznávajúce vedomie znovu-vytvára, a tak poznáva samo seba v tomto konaní" ([4], 218). Objektami historikového výskumu sú teda zážitky prežívané v jeho vlastnej mysli; "sú objektívne, resp. jemu známe len preto, že sú zároveň subjektívne, že sú teda jeho vlastnými aktivitami" ([4], 218). V tejto časti úvah bol Collingwood obviňovaný z psychologizmu, ktorý vraj narušoval ním proklamovanú

racionálnosť predmetnej koncepcie. Autor sa bránil argumentom, že samotný princíp metódy výstavby historického poznania popiera možnosť svojvoľnej konštrukcie minulosti. Historické poznanie je racionálnou re-konštrukciou toho, čo sa v minulosti skutočne stalo. O historickom poznaní odmieta uvažovať v dimenziách uzavretého, racionálnej analýze neprístupného celku, v zásade postihnuteľného len zvláštnymi "mystickými" prostriedkami – intuíciou či "telepatickou komunikáciou s minulosťou". Historické poznanie podľa jeho koncepcie je zakotvené v realite prostredníctvom reálneho historického materiálu, predovšetkým písomných pamiatok, tradovaného ústneho podania historických udalostí a v neposlednom rade aj materiálnych artefaktov.

Re-enactment – znovu-vytváranie, znovu-premyslenie či znovu-vykonanie myšlienkových aktivít minulosti je predmetom živých diskusií a sporov. Názory sa rôznia už aj v tom, či je možné tento spôsob historického poznania nazvať metódou. Môžeme hovoriť o prívržencoch metodologického statusu re-enactmentu (L. J. Goldstein) a non-metodologického statusu (H. Saari) toho istého typu historického poznania. Striktne vzaté, Collingwood nikde presne nestanovil záväzné pravidlá, ktorými by sa mal historik pri svojej výskumnej práci riadiť. On sám veľmi nezáväzne označuje re-enactment za metódu, zdá sa však, že toto označenie používa skôr ako synonymum spôsobu historického poznania. Nesplňa totiž požiadavku stanovenia systému metodologických alebo aspoň procedurálnych pravidiel, ktoré by sa mali záväzne používať. Ak prijmeme východisko, že re-enactment je formou historického poznania, viazanou na striktne individuálneho užívateľa – historika a na striktne individualizovaný predmet skúmania, zdá sa byť správnym záver, že v tomto type historického poznania ani nemôžu fungovať prísne pravidlá. Re-enactment je u Collingwooda charakterizovaný len niekoľkými základnými postulátmi, rámcovými skôr konkrétnou situáciou ako nezávislými, striktnými pravidlami. Je známe, že Collingwoodove filozofické úvahy o historickej vede prerušila smrť. Je možné, že to, čo je napísané v *Epilegomenach*, by bol ďalej rozvinul a precizoval. V texte sa nájde viacero konfúzných miest, čo ale môže súvisieť aj so spôsobom vzniku tejto posmrtno vydanej práce alebo tiež s nezrelosťou niektorých partíí tejto originálnej koncepcie.

Sumarizácia základných princípov Collingwoodovej koncepcie histórie ako vedy odhaľuje štyri základné postuláty reflexívnej filozofie dejín:

1. Existuje historická minulosť zložená z udalostí lokalizovaných v čase a priestore, ktorých existencia je potvrdená existenciou fyzických dôkazov (predovšetkým písomné pamiatky, tradované ústne podanie, materiálne artefakty).

2. Historická minulosť je tvorená činmi, ktorých vnútornou - podstatnou stránkou je myšlienka.

3. Minulosť môže byť znovu-prežitá (re-enacted) vo vedomí subjektu historického poznania.

4. Myšlienky minulosti, ktoré študujú historici, nie sú mŕtve a hoci sú známe ako minulosť, v určitom zmysle prežívajú v prítomnosti.

Posledný z uvedených postulátov vyjadruje autorovo presvedčenie o význame histórie pre seba-poznanie človeka, pre uvedomenie si seba samého ako individuality, ako autonómneho ľudského súcna.

História sa neuzatvára v hraniciach čistej vedy, nie je samoúčelným poznaním. Je prostriedkom seba-poznania človeka a následne, ak je tento človek diferencovaným subjektom – ak participuje na tom, čo Collingwood nazýval "moderné európske vedomie", napomáha jeho seba-kultivácii. Človek má nielen možnosť, ale priam povinnosť poučiť sa z histórie, poznať východiská a cesty formovania sa novodobej kultúry, civilizácie v širokom zmysle slova. Je povinný znútorňovať si historické poznanie najmä preto, aby vo svojom vlastnom živote dokázal posúdiť adekvátnosť svojich rozhodnutí, aby vedel v každej situácii správne konať. V tomto kontexte nadobúda historické poznanie praktický význam, stávajúc sa človeku pomocníkom pri jeho orientácii nielen v prítomnosti, ale predovšetkým v budúcnosti. A toto je zrejme najlepšia cesta, ako naplniť súčasným významom sokratovský výrok: "Poznaj sám seba".

Záverom môžeme sumarizovať: metodologický individualizmus vo filozoficko-historickej koncepcii R. G. Collingwooda sa prejavuje v troch hlavných oblastiach:

1. Objekt poznania – v prvej fáze určený neutrálne ako absolútny objekt charakteristický individuálnosťou a konkrétnosťou; v druhej fáze posunutý do sféry humánneho, chápaný ako konkrétny historický čin konkrétneho jedinca.
2. Subjekt poznania – konkrétny, časopriestorovo určený jedinec – historik.
3. Re-enactment – metóda či spôsob historického poznania priamo viazaná na konkrétny objekt, ale tiež konkrétny subjekt, ktorý ju vo svojom poznávacom procese využíva.

Princíp metodologického individualizmu je jedným z hlavných ideových zdrojov iniciujúcich ďalší vývin anglosaskej filozofie dejín. Jeho špecifikom je presah do praktickej sféry ľudského života, keď história ako "veda o ľudských záležitostiach" má slúžiť seba-poznaniu a seba-kultivácii človeka, čím má slúžiť rozvoju ľudstva, jeho humanizácii v najstriktnejšom slova zmysle. A to je myšlienka so stálou platnosťou, prihovára sa nám, i keď jej autor má už ústa nemé.

LITERATÚRA

- [1] COLLINGWOOD, R. G.: Religion and Philosophy. Londýn 1916.
- [2] COLLINGWOOD, R. G.: Speculum Mentis or the Map of Knowledge. Oxford 1924.
- [3] COLLINGWOOD, R. G.: New Leviathan, or Man, Society, Civilization and Barbarism. Oxford 1966.
- [4] COLLINGWOOD, R. G.: The Idea of History. Oxford 1966.
- [5] ROTENSTREICH, N.: Philosophy, History and Politics. The Hague 1976.